

Registro Nr. 2505

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 1876 (SA)

SENŪJŲ AKTŲ KOLEKCIJA

КОЛЛЕКЦИЯ ДРЕВНИХ АКТОВ

**TEISMŲ TVIRTINAMŪJŲ, EINAMŪJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ KNYGŲ;
EINAMŪJŲ REIKALŲ IR TARDYMŲ PROTOKOLŲ; BYLŲ REJESTRO APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1679-1792 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS**PAŽYMA APIE SENŪJŲ AKTŲ KOLEKCIJOS FONDAŲ NR. 1876 (SA)**

2015-03-25 Nr. A7-25

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau LVIA) nuo 2000 m. yra vykdomas Senųjų aktų fondų komplekso, kuriuos sudaro Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau LDK) įstaigų ir institucijų dokumentai tyrinėjimas, tobulinimas, sisteminimas.

Viena iš pagrindinių paskatų pradėti šiuos darbus buvo tai, kad iki šiol naudojami XIX-XX a. pr. sudaryti N. Gorbačevskio ir I. Sprogio Senųjų aktų katalogai, kaip apskaitos ir informacijos priemonės, bylų sisteminimo ir fondavimo atžvilgiu turėjo nemažai trūkumų, be to neatitiko šiuolaikinių nuostatų, taikomų LVIA fondų ir apyrašų apskaitai ir tvarkymui. Pirmasis pertvarkymų etapas apima LDK įstaigų fondų pirmųjų apyrašų kūrimą: buvo sudaryta keliasdešimt naujų Senųjų aktų apyrašų. Fondų tvarkymo ir naujų apyrašų sudarymo metu, aprašant Ukmergės pilies ir žemės teismų bei Telšių pilies teismo knygas, buvo rasta keletas nefondinių bylų, iš kurių 2015 m. buvo sudarytasi fondas Nr. 1876 (SA) „Senųjų aktų kolekcija“.

Į fondą įeina dviejų LDK įstaigų dokumentai: Livonijos kunigaikštystės pilies teismo ir Raseinių magdeburginio teismo bylos.

1620-1629 m. po Abiejų Tautų Respublikos (toliau ATR) ir Švedijos karalystės karo, Švedija užėmė didžiąją dalį ATR valdytos Estijos ir Latvijos teritorijos. Livonijos vaivadija (lenkų k. *województwo inflanckie*) buvo ATR administracinis teritorinis vienetas, gyvavęs 1620-1772 m., įkurtas dabartinėje Latvijos teritorijoje, Latgaloje ir sudarytas iš rytinių buvusios Vendeno vaivadijos žemių, likusių po švedų aneksijos. Vaivadijos plotas siekė apie 12000 km². Jos sostinė buvo Dinaburgas (Daugpilis).

1667 m. ATR seimas suteikė Livonijos vaivadijai kunigaikštystės statusą.¹ Livonijos kunigaikštystė buvo bendrai valdoma LDK ir Lenkijos karalystės teritorija. Ją valdė ATR karaliaus

¹ *Volumina Legum* – Poznań, 1952, T. IV. p. 347.

paskirtas vaivada, o seime ją atstovavo Livonijos vyskupas, vaivada ir kaštelionas. Dėl nedidelio ploto, Livonijos kunigaikštystė, valdoma kaip vaivadija, Lenkijos pavyzdžiu nebuvo padalinta į pavietus, bet suskirstyta į keturis traktus: Dinaburgo, Režicos (Rezeknės), Liucino (Ludzos) ir Marienhauzo.² Livonijos dvarininkija, kilusi iš Livonijos ordino riterių palikuonių ir kalbėjusi daugiausia vokiečių kalba per labai trumpą laiką sulenkėjo ir gana aktyviai įsijungė į valstybės gyvenimą. ATR dvarininkijos gretas papildė tokios garsios ir įtakingos iš Livonijos kilusių bajorų šeimos, kaip Tyzenhauzai, Riomeriai, Pliateriai, Korfai, Veisenhofai, Mantoifeliai, Reitanai, Grotuzai ir kt.

Livonijos kunigaikštystėje, kaip visoje ATR teritorijoje veikė pilies ir žemės teismai. Livonijos kunigaikštystės pilies teismo veiklą ir funkcijas, kaip ir žemės teismo, detalai reglamentavo II Lietuvos Statuto IV skyrius.³ Pilies teismas buvo pirma instancija, nagrinėjusi vietos bajorų baudžiamąsias bylas. Pilies teismą sudarė karaliaus iki gyvos galvos skiriamas seniūnas, jo pavaduotojas paseniūnis, teisėjas ir raštininkas. Pilies teismo posėdžiai vyko Livonijos kunigaikštystės administraciniame centre Dinaburge (Daugpilyje), ten pat buvo ir teismo archyvas.

Anktyviausioje LVIA saugomoje 1679-1680 m. Livonijos kunigaikštystės pilies teismo aktų knygoje yra išvardinti šio teismo pareigūnai: seniūnas Jonas Andrius Pliateris, paseniūnis Danielius Gotardas Pliateris, teisėjas Vilhelmas Fridrichas Bucholcas ir raštininkas Stanislovas Sluckis.⁴ Šią pilies teismo knygą sudarė 226 įrašai (aktai), kurie apėmė laikotarpį nuo 1679 m. sausio 5 d. iki 1680 m. gruodžio 12 d.

Livonijos kunigaikštystės pilies teismo raštvedyboje buvo vartota senoji gudų (arba LDK kanceliarinė slavų) kalba, o nuo 1697 m. ją pakeitė lenkų kalba, tačiau į aktų knygas neretai buvo įrašomi dokumentai ir lotynų bei vokiečių kalbomis.

Livonijos kunigaikštystėje pilies teismas nustojo veikti 1772 m. po pirmo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, kai kunigaikštystės teritorija buvo Rusijos imperijos aneksuota. 1772 m. spalio 23 d. Rusijos imperijos Senato įsaku Livonijos kunigaikštystė buvo pavadinta Dvinos provincija ir įjungta į Pskovo gubernijos sudėtį.⁵ 1802 m. vasario 27 d. Rusijos imperijos Senato įsaku „buvusios Livonijos apskritys: Dinaburgo, Režicos, Liucino ir Drisos“ buvo prijungtos prie Vitebsko gubernijos.⁶ Livonijos kunigaikštystės pilies teismo bylos perėjo Dinaburgo apskrities teismo žinion.

² *Volumina Legum* – Poznań, 1952, T. V. p. 237.

³ ЛАППО, Иван; *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, T. 2; p. 162-283.

⁴ LVIA. F. 1876 (SA) Ap. 1. B. 3.

⁵ *Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое.* Том XIX. с. 602. –Санкт-Петербург; 1830.

⁶ *Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое.* Том XXVII. с. 59. –Санкт-Петербург; 1830.

Kita LDK institucija, kurios byla priklauso fondui Nr. 1876 (SA) „Senųjų aktų kolekcija“ yra Raseinių magdeburginis teismas. XV-XVIII a. Raseinių miestas buvo Žemaičių seniūnijos administracinis centras, pasak kai kurių šaltinių jau XV a. pab. gavęs savivaldos teises (Magdeburgo), tačiau jas greit praradęs.

1791 m. balandžio 18 d. ATR Ketverių metų seime buvo priimtas Miestų įstatymas, leidęs Lietuvos miestams, neturėjusiems Magdeburgo teises, kurti savivaldą.⁷ Raseinių miestelėnams savivaldos gavimo procesą apsunkino ginčai su Raseinių seniūnu Benediktu Valavičiumi ir vienuoliais dominikonais. Vis dėlto netrukus, Raseiniuose buvo įkurtas magistratas.

1791 m. rugpjūčio 26 d. magistrato manifeste buvo rašoma, kad miestiečiams suėjus rinkti vietos savivaldos pareigūnų, seniūnas juos išvijęs į lažą. Savo ruožtu seniūnas kaltino Raseinių gyventojus nepaklusnumu, kad „jie renką mokesčius net iš žydų, turį pasigaminę savo antspaudą“ ir kt. Vis dėlto 1792 m. kovo 20 d. privilegija karalius Stanislovas Augustas Raseiniams suteikė laisvojo miesto teises ir herbą – Lūšį.⁸

Raseiniai turėjo savivaldą labai trumpai, tik kelis mėnesius, nes 1792 m. balandžio 27 d. buvo pasirašytas Targovicos konfederacijos aktas, nukreiptas prieš ATR reformų šalininkus ir siekiantis atstatyti senąją santvarką. Raseinių savivaldos egzistavimas tapo problemišku, nes vietos konfederatai laimėjo ir parėmė Raseinių seniūną. 1792 m. rugpjūčio 21 d. seniūnas Benediktas Valavičius pasiskundė Žemaitijos konfederacijai, kuri nusprendė, jog seniūnas „turi teisę reikalauti iš miestiečių prievolių ir paklusnumo.“ Šiam sprendimui vykdyti Benediktas Valavičius paprašė pagalbos iš Žemaitijoje stovėjusios rusų kariuomenės. Raseinių savivalda buvo panaikinta.

Vienintelėje LVIA saugomoje Raseinių magdeburginio teismo einamųjų reikalų protokolų knygoje yra 50 įrašų, kurie apima laikotarpį nuo 1791 m. rugpjūčio 17 d. iki 1792 m. birželio 9 d. Remiantis 1831 m. gruodžio 28 d. Vilniaus gubernijos valdybos įsaku Raseinių magdeburginio teismo knyga buvo perduota Telšių apskrities teismo žinion.⁹

⁷ BALIULIS, Algirdas; *Raseinių praeities fragmentai (XVI-XVIIIa.)* // „Žemaičių žemė“, 2006, m. Nr. 1.

⁸ RIMŠA, Edmundas; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai* – Vilnius; 1999, p. 488-489.

⁹ LVIA. F. 1876 (SA) Ap. 1. B. 5. l. 19.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balanžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo.“¹⁰ Vitebsko centrinio senųjų aktų archyvo steigimą, skirtingai nuo Vilniaus ir Kijevo centrinių senųjų aktų archyvų, kuriuos kuravo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija, vykdė ir jo veiklą prižiūrėjo Rusijos imperijos vidaus reikalų ministerija. Jame turėjo būti sukaupiti visi Vitebsko ir Mogiliovo gubernijų teritorijose veikusių LDK įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m.

Vitebsko centrinis senųjų aktų archyvas buvo įkurtas tik 1862 m. pab. Jo vadovu ir pirmuoju archyvaru buvo paskirtas archeografas megėjas Aleksandras Sozonovas, iki tol dirbęs Dinaburgo gimnazijos inspektoriumi. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirti 1325 rubliai. Jis įsikūrė XIX a. 4-dešimtmetyje uždarytos Vitebsko Šv. Trejybės katalikų parapijinės bažnyčios patalpose.

1896 m. Vitebsko centriniam senųjų aktų archyve buvo sukaupta 1823 knygų ir apie 300000 aktų. Dinaburgo apskrities teismas, kuriam priklausė Livonijos kunigaikštystės pilies teismo bylos, taip pat jas perdavė saugojimui į Vitebsko centrinį senųjų aktų archyvą. 1902 m. lapkričio 24 d. carinės vyriausybės priimtu sprendimu Vitebsko centrinį senųjų aktų archyvą buvo nutarta uždaryti, o jo bylas perduoti į Vilniaus centrinį senųjų aktų archyvą. Senųjų aktų perdavimas truko penkerius metus iki 1908 m., kartu su jais į Vilniaus archyvą pateko ir Livonijos kunigaikštystės pilies teismo bylos, apie kurių kiekį ir stovį, deja, duomenų nerasta. Livonijos kunigaikštystės pilies teismo bylos nebuvo įtrauktos į N. Gorbačevskio ir I. Sprogio Senųjų aktų, saugomų Vilniaus archyve, katalogus.

1852 m. imperatoriaus Nikolajaus I įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupiti visi Vilniaus, Gardino, Kauno ir Minsko gubernijų teritorijose veikusių LDK įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis.

Telšių apskrities teismas, kuriam priklausė Telšių pilies ir žemės teismų knygos 1853 m. kovo-birželio mėn. perdavė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui 46 bylas.¹¹ Kartu su šiomis bylomis į archyvą pateko ir Raseinių magdeburginio teismo knyga. Bylų perdavimo žiniaraštyje ši byla buvo

¹⁰ *Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе.* Том XXVII. с. 228-230. –Санкт-Петербург; 1853.

¹¹ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923 P. 48.

įrašyta kaip Telšių pilies teismo protokolų knyga. Ji buvo įrišta, lapai sunumeruoti ir suvarstyti virvele su Telšių apskrities teismo smalkos antspaudu.¹²

1872 m. išleistame N. Gorbačevskio sudarytame spausdintiniame Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventoriniame apyraše, pavadintame Katalogu buvo įrašytos 18243 bylos. Raseinių magdeburginio teismo protokolų knyga priklausė Telšių pilies teismo bylų grupei (Gor. Nr. 15147-15162). Ji kataloge klaidingai buvo pavadinta Telšių pilies teismo einamųjų reikalų protokolu ir jai suteiktas Nr. 15155. Byla turėjo 19 lapų, o jos dokumentų chronologinės ribos 1791-1792 m.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl grąžintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Vitebsko archyvo bylos dabar saugomos Baltarusijoje.

Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949-1951 m. Ukmergės žemės teismo fondui buvo suteiktas Nr. 79 (SA), Ukmergės pilies teismo fondui – Nr. 80 (SA). Dvi Livonijos kunigaikštystės pilies teismo bylos pateko į Ukmergės žemės teismo fondą Nr. 79 (SA), kitos dvi bylos į Ukmergės pilies teismo fondą Nr. 80 (SA). Joms tuo metu buvo klaidingai suteikti N. Gorbačevskio katalogo numeriai: Gor. Nr. 13904 t. 2, Nr. 13904 t. 4, Nr. 14183 ir Nr. 14195. Raseinių magdeburginio teismo byla turėjusi Gor. Nr. 15155 dėl pačiame N. Gorbačevskio kataloge padarytos klaidos priklausė Telšių pilies teismo fondui Nr. 338 (SA).

2008-2009 m. buvo sudaryti nauji Ukmergės žemės teismo fondo Nr. 79 (SA) ir Ukmergės pilies teismo fondo Nr. 80 (SA) pirmieji apyrašai, o 2015 m. Telšių pilies teismo fondo Nr. 338 (SA) naujas apyrašas Nr. 1. Šių fondų apyrašų sudarymo metu rastos penkios nefondinės bylos: keturios Livonijos kunigaikštystės pilies teismo knygų ir viena Raseinių magdeburginio teismo knyga. Visos minėtos nefondinės bylos iš šių fondų buvo iškeltos ir 2015 m. iš jų buvo nutarta sudaryti fondą Nr. 1876 (SA) „Senųjų aktų kolekcija“.

Iš viso Senųjų aktų kolekcijos fonde Nr. 1876 (SA) yra 5 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1679-1792 m.

¹² LVIA. F. 594 Ap. 1. B. 664 l. 532v.

Teismų tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų; einamųjų reikalų ir tardymų protokolų, bylų rejestro apyrašas Nr. 1.

Vienas iš pagrindinių veiksnių, lėmęs poreikį sudaryti naujo fondo Nr. 1876 (SA) „Senųjų aktų kolekcija“ apyrašą Nr. 1 buvo tai, kad nei LVIA Senųjų aktų fondų ir jų apyrašų apskaitoje, nei N. Gorbačevskio ir I. Sprogio kataloguose Livonijos kunigaikštystės pilies teismo ir Raseinių magdeburginio teismo, kaip atskirų LDK įstaigų fondų nebuvo. Be to LVIA, toliau tęsiant Senųjų aktų fondų pirmųjų apyrašų pertvarkymą bei kūrimą iškilo būtinybė turėti fondą, į kurį būtų perkeliamos tos rastos nefondinės bylos, kurių fondinę priklausomybę įregistruoti archyvo fondų apskaitoje yra problematiška. Kitaip tariant nutarta, kad dėl kelių ar vienos nefondinės bylos kurti naują LDK įstaigos fondą yra neracionalu.

2015 m., sudarant Senųjų aktų kolekcijos fondo Nr. 1876 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų, saugomų VU bibliotekoje, patikrinimas;
- 3) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 4) dokumentų tikslų chronologinių ribų nustatymas;
- 5) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 6) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Naujame Senųjų aktų kolekcijos fondo Nr. 1876 (SA) apyraše Nr. 1 kiekviena iš 5 į ją įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia nurodytas ir ankstesnis N. Gorbačevskio katalogo numeris.

Bylų paieškos ir patikrinimu metu nustatyta, kad Vilniaus universiteto (toliau VU) bibliotekos rankraščių skyriuje yra saugoma didelė dalis Ukmergės žemės ir pilies teismų knygų, turinčių N. Gorbačevskio katalogo numerius.¹³ Tarp jų ir su katalogo numeriais Gor. Nr. 13904, 14183 ir 14195. Bylos su tokiais pat N. Gorbačevskio spausdintinio katalogo numeriais buvo saugomos ir Lietuvos valstybės istorijos archyve. Bylų saugomų VU bibliotekoje peržiūra patvirtino jų autentiškumą, kuris nekelia abejonių: sutapo įstaigos pavadinimas, chronologinės ribos, lapų kiekis, be to ant vienos universitete saugomos bylos yra išlikęs spausdintas N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogo numeris Nr. 14183.

¹³ VUB; F. 7 . Teismų knygos. Laikinas dokumentų sąrašas. p. 6-8.

Taigi nustatyta, kad LVIA saugomos bylos su N. Gorbačevskio katalogo Nr. 13904 t. 2, 13904 t. 4, 14183 ir 14195 priklauso Livonijos kunigaikštystės pilies teismui ir katalogo numeriai suteikti joms per klaidą. Kadangi šie numeriai gana plačiai yra paplitę mokslinėje apyvartoje buvo nutarta juos palikti naujai sudaryto fondo Nr. 1876 (SA) apyraše Nr. 1, šalia naujai suteiktų inventorinių numerių.

Fondo Nr. 1876 (SA) „Senujų aktų kolekcija“ apyrašą Nr. 1 sudaro dviejų LDK įstaigų dokumentai: keturios Livonijos kunigaikštystės pilies teismo aktų knygos ir viena Raseinių magdeburginio teismo knyga. Pagal dokumentų pobūdį Livonijos kunigaikštystės pilies teismo knygos (F. 1876 Ap. 1 Nr. 1-4) yra mišraus tipo. Jas sudaro tvirtinamieji ir einamieji aktai, dekretai; einamųjų reikalų ir tardymų protokolai, taip yra bylų rejstras. Bylų dokumentų chronologinės ribos 1679-1694 m. Raseinių magdeburginio teismo bylą (F. 1876 Ap. 1 Nr. 5) sudaro šio teismo einamųjų reikalų protokolai. Jos chronologinės ribos 1791-1792 m.

Didžioji dalis XVII a. dokumentų parašyti senąja gudų (baltarusių) ir lenkų kalbomis, tačiau yra nemažai aktų surašytų lotynų ir vokiečių kalbomis, o vienoje Livonijos kunigaikštystės pilies teismo aktų knygoje yra išlikęs 1692 m. valstiečių priesaikos tekstas latvių kalba.¹⁴ Visi XVIII a. dokumentai parašyti lenkų kalba. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos jų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 1876 (SA) „Senujų aktų kolekcija“ apyrašą Nr. 1 įrašyta penki apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1679-1792 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus

vyriausiasis paleografas

Aleksandr Baniusevič

¹⁴ LVIA. F. 1876 (SA) Ap. 1 B. 4. l. 33-33v.

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 1876 „КОЛЛЕКЦИЯ ДРЕВНИХ АКТОВ“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

В государственном историческом архиве Литвы с 2000 г. проводится исследование, усовершенствование и систематизация комплекса фондов Древних актов (ДА), которым принадлежат документы учреждений и институций Великого Княжества Литовского (далее ВКЛ).

Одной из главных предпосылок начать эти исследования было несоответствие созданных в XIX-XX вв. и до настоящего времени используемых каталогов Древних актов Н. Горбачевского и И. Спрогиса, как средств учета и информации, современным требованиям и правилам, установленным в государственном историческом архиве Литвы для учета и усовершенствования фондов и описей. Первым этапом этой работы было создание отдельных описей к фондам учреждений ВКЛ, которых составлено уже несколько десятков. Во время усовершенствования фондов Древних актов и составления к ним новых описей, при описании книг Вилкомирского гродского и земского судов, а также Тельшевского гродского суда обнаружено несколько нефондовых дел, из которых в 2015 г. создан фонд № 1876 „Коллекция Древних актов“.

В фонд № 1876 „Коллекция Древних актов“ вошли документы двух учреждений ВКЛ: гродского суда Ливонского княжества и Росиенского магдебургского суда.

В 1620-1629 гг., во время войны между Речью Посполитой и Шведским королевством, Швеция захватила большую часть территории Эстонии и Латвии, которая раньше являлась общим владением ВКЛ и королевства Польши. В итоге этих переделов земель было образована новая административно-территориальная единица Речи Посполитой – Инфлянтское воеводство (на польском яз. *województwo inflanckie*).

Инфлянтское воеводство существовало от 1620 по 1772 гг. и находилось на территории современной Латвии в Латгалии. Оно было образовано из восточных земель бывшего Венденского воеводства, оставшихся после шведской аннексии. Площадь воеводства составляла около 12000 км². Его административным центром был г. Динабург (Даугавпилс).

В 1667 г. сейм Речи Посполитой своим указом присвоил Инфлянтскому воеводству статус княжества. Инфлянтское княжество была территорией, которой ВКЛ и Польша

управляли совместно. Главой княжества являлся назначенный королем воевода, а в сейме Инфлянтское княжество представляли епископ, воевода и каштелян. Из-за своей сравнительно небольшой площади, Инфлянтское княжество, управляемое как воеводство, не было по образцу Польши разделено на поветы, а делилось на тракты: Динабургский, Режицкий (Резекне), Люцинский (Лудза) и Мариенгаузенский. Местное дворянство представляли собой потомки рыцарей Ливонского ордена, говорившие преимущественно на немецком языке. Вскоре дворяне Инфлянт ополчились и приняли активное участие в политической жизни государства. Сословие дворян Речи Посполитой пополнили известные и влиятельные семьи инфлянтских дворян такие как: Тизенгаузы, Рёмеры, Плятеры, Корфы, Вейсенгофы, Мантойфели, Рейтаны, Гротузы и др.

В Инфлянтском княжестве, также как и на территории всей Речи Посполитой, действовали градский и земский суды. Деятельность и функции Инфлянтского градского суда, как и земского, были детально регламентированы в IV разделе II Литовского Статута. Градский суд был низшей инстанцией, рассматривавшей уголовные дела дворян. Он состоял из судебного старосты, подстаростия, судьи и писаря. Заседания Инфлянтского градского суда проходили в административном центре княжества Динабурге. Там же находился и судебный архив.

В самой ранней актовой книге градского суда Инфлянтского княжества за 1679-1680 гг., хранящейся в государственном историческом архиве Литвы, упоминаются должностные лица этого суда: староста Ян Андрей Плятер, подстаростий Даниэль Готард Плятер, судья Вильгельм Фридрих Бухольц и писарь Станислав Слуцкий. В эту актовую книгу были внесены 226 актов (записей), которые охватывали период с 5 января 1679 г. по 12 декабря 1680 г.

В судебном делопроизводстве Инфлянтского градского суда употреблялся старобелорусский язык, в литовской научной литературе ещё называемый славянским канцелярским языком ВКЛ. В 1697 г. его заменил польский язык. В актовые книги этого суда нередко записывались документы и на латинском и немецком языках.

В 1772 г. после первого раздела Речи Посполитой, территорию Инфлянтского княжества аннексировала Российская империя, а Инфлянтский градский суд был упразднён. Указом Правительствующего сената Российской империи с 23 октября 1772 г. Инфлянтское княжество было переименовано в Дрисскую провинцию и включена в состав Псковской губернии. Указом Правительствующего сената Российской империи с 27 февраля 1802 г. „бывшие инфлянтские

уезды: Динабургский, Режицкий, Люцинский и Дрисский“ были присоединены к Витебской губернии. Дела Инфлянтского градского суда перешли в ведение Динабургского уездного суда.

Другим учреждением ВКЛ, чье дело принадлежит фонду № 1876 „Коллекция Древних актов“ является Россиенский магдебургский суд. В XV-XVIII вв. Россиены были административным центром Жмудского староства. По данным некоторых источников, Россиены в конце XV в. получили права городского самоуправления (Магдебургское право), но вскоре его лишились.

18 апреля 1791 г. на Четырёхлетнем сейме Речи Посполитой был принят Закон о королевских городах и положении мещан, который разрешал неимевшим Магдебургского права городам и местечкам ВКЛ, создавать свои самоуправления. Россиенским горожанам процесс получения прав самоуправления осложнили сложные противоречия и тяжбы с россиенским старостой Бенедиктом Воловичем и местным доминиканским монастырем. Несмотря на это, вскоре, в Россиенах был учреждён городской магистрат.

В манифесте магистрата с 26 августа 1791 г. упоминался серьезный конфликт, вспыхнувший между россиенскими горожанами и старостой, когда он выгнал горожан на барщину с заседания, на которое они собрались для избрания должностных лиц магистрата. Россиенский староста обвинил также горожан в неподчинении, что „они даже с евреев собирают налоги и имеют свою печать“ и др. Всё же привилегией с 20 марта 1792 г. Россиены получили от короля Станислава Августа Понятовского права вольного города с печатью, на которой была изображена Рысь.

Россиены имели органы самоуправления очень недолго, всего несколько месяцев, так как 27 апреля 1792 г. был провозглашен акт Тарговицкой конфедерации, который был направлен против сторонников реформ в Речи Посполитой и на реставрацию прежнего государственного строя. В Жмудском княжестве победили сторонники Тарговицы, среди которых был и россиенский староста Бенедикт Волович. Существование в Россиенах самоуправления стало очень проблематичным. 21 августа 1792 г. староста Бенедикт Волович подал жалобу на россиенских горожан в суд Жмудской конфедерации, который после её рассмотрения решил, что „староста вправе требовать от горожан подчинения и выполнения повинностей“. Для выполнения решения суда староста обратился с просьбой о помощи к русским войскам, дислоцированным на территории Жмудского княжества, которые помогли ликвидировать в Россиенах органы самоуправления.

В единственной книге поточных протоколов Россиенского магдебургского суда, хранящейся в государственном историческом архиве Литвы внесены 50 записей, которые охватывают период с 17 августа 1791 г. по 9 июня 1792 г. Указом Виленского губернского правления с 28 декабря 1831 г. книга Россиенского магдебургского суда была передана в ведение Тельшевского уездного суда.

СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Витебский центральный архив древних актов, в отличии от Виленского и Киевского центральных архивов древних актов, которые курировало министерство народного просвещения Российской империи, был в подчинении министерства внутренних дел. В нём должны были быть собраны все документы учреждений и институций ВКЛ, действовавших на территории Витебской и Могилёвской губерний, составленные до 1799 г.

Витебский центральный архив древних актов был учреждён только в конце 1862 г. Его первым архивариусом был назначен археограф-любитель, ранее работавший инспектором Динабургской гимназии, Александр Михайлович Созонов. На содержание архива из государственной казны было выделено 1325 рублей. Он располагался в здании бывшего Витебского фарного костёла Святой Троицы, закрытого в 40-годах XIX в.

В 1896 г. в Витебском центральном архиве древних актов хранились 1823 книги и около 300000 документов. Динабургский уездный суд, в ведении которого находились дела гродского суда Инфлянтского княжества, также передал их Витебскому центральному архиву древних актов. Решением царского правительства с 24 ноября 1902 г. Витебский центральный архив древних актов было решено упразднить, а его дела передать Виленскому центральному архиву древних актов. Передача дел длилась почти 5 лет, а последняя актовая книга была перевезена в Вильно в 1908 г. Вместе с ними в Виленский центральный архив древних актов попали дела Инфлянтского гродского суда. Они не вошли в печатные каталоги Древних актов Н. Горбачевского и И. Спрогиса.

В 1852 г. указом императора Николая I был учреждён Виленский центральный архив древних актов, директором которого назначен Никита Горбачевский. В нём должны были быть собраны все документы учреждений и институций ВКЛ, действовавших на территории Виленской, Гродненской, Ковенской и Минской губерний, составленные до 1799 г.

В течении марта-июня 1853 г. Тельшевский уездный суд, которому принадлежали книги Тельшевского гродского и земского судов, передал Виленскому центральному архиву древних актов 46 дел. Вместе с ними в архиве оказалась и книга Россиенского магдебургского суда. В передаточной описи эта книга была записана как книга протоколов Тельшевского гродского суда. Она была в переплёте, с пронумерованными и прошнурованными листами, а также с сургучёвой печатью Тельшевского уездного суда.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Книга протоколов Россиенского магдебургского суда принадлежала отдельной группе дел Тельшевского гродского суда (Гор. № 15147-15162). В каталоге она ошибочно была записана как поточный протокол Тельшевского гродского суда. Делу был присвоен инвентарный номер каталога Гор. № 15155. Оно имело 19 листов, а крайние даты его документов охватывали 1791-1792 гг.

В XX в. прошедшие мировые войны и оккупации болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. Дела Витебского архива в настоящее время хранятся в Белоруссии.

После второй мировой войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949-1951 гг. фонду „Вилкомирский земский суд“ был присвоен № 79, а фонду „Вилкомирский гродский суд“ № 80. Два дела Инфлянтского гродского суда вошли в фонд № 79 „Вилкомирский земский суд“, а другие два дела этого суда в фонд № 80 „Вилкомирский гродский суд“. Дела Инфлянтского гродского суда в то время ошибочно были присвоены номера каталога Н. Горбачевского: Гор. № 13904 т. 2, № 13904 т. 4, № 14183 и № 14195. Дело Россиенского магдебургского суда под номером Гор. № 15155 из-за ошибки в каталоге Н. Горбачевского принадлежала фонду № 338 „Тельшевский гродский суд“.

В 2008-2009 гг. были составлены первые описи фонда № 79 „Вилкомирский земский суд“ и фонда № 80 „Вилкомирский гродский суд“, а в 2015 г.– опись № 1 фонда № 338 „Тельшевский гродский суд“. В процессе составления описей к этим фондам было обнаружено пять нефондовых дел: четыре дела Инфлянтского гродского суда и одно дело Россиенского магдебургского суда. Все упомянутые нефондовые дела из этих фондов были изъяты и из них в 2015 г. создан фонд № 1876 „Коллекция Древних актов“.

Итого в фонде № 1876 „Коллекция Древних актов“ имеется 5 единиц хранения, хронологические рамки которых 1679-1792 гг.

Первая опись фонда № 1876 „Коллекция Древних актов“

Одной из главных причин, предопределивших необходимость создания нового фонда № 1876 „Коллекция Древних актов“ была в том, что по учёту фондов и описей Древних актов государственного исторического архива Литвы, а также в каталогах Н. Горбачевского и И. Спрогиса, Инфлянтского гродского суда и Россиенского магдебургского суда как отдельных фондов учреждений ВКЛ не было.

Кроме этого, в государственном историческом архиве Литвы в процессе составления и усовершенствования первых описей фондов Древних актов возникла необходимость создания фонда, в который можно было бы переносить те нефондовые дела, чью фондовую принадлежность проблематично зарегистрировать в архивном учёте. Иными словами решено, что из-за одной или нескольких нефондовых дел создавать новый фонд учреждения ВКЛ нерационально.

При составлении в 2015 г. описи № 1 фонда № 1876 „Коллекция Древних актов“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел,
2. проверка дел, хранящихся в библиотеке ВГУ;
3. фондирование;
4. уточнение хронологических рамок документов;
5. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
6. перешифровка дел.

Все пять дел, входящих в опись № 1 фонда № 1876 получили новые инвентарные номера (№ 1-5). Рядом указаны и старые шифры каталога Н. Горбачевского.

Во время проверки дел установлено, что в отделе рукописей библиотеки Вильнюсского государственного университета (ВГУ) хранится большая часть книг Вилкомирского земского и гродского судов, имеющих номера печатного каталога Н. Горбачевского. Среди них обнаружены и книги с номерами Гор. № 13904, 14183 и 14195. Дела с такими же номерами каталога Н. Горбачевского хранятся и в государственном историческом архиве Литвы. Проверка и анализ дел, хранящихся в библиотеке ВГУ подтвердила их подлинность, которая не вызывает сомнений. Данным каталога соответствуют заголовки дел, крайние даты, количество листов. Кроме того на обложке одной книги сохранился печатный номер каталога древних актов книг Н. Горбачевского № 14183.

В итоге проверки установлено, что дела с номерами каталога Н. Горбачевского Гор. № 13904 т. 2, № 13904 т. 4, № 14183 и № 14195, хранящиеся в государственном историческом архиве Литвы принадлежат гродскому суду Инфлянтского княжества и номера каталога им присвоены ошибочно. Исходя из того, что эти номера широко вошли в научный оборот, решено их оставить в описи № 1 фонда № 1876, рядом с новоприсвоенными порядковыми номерами.

Опись № 1 фонда № 1876 „Коллекция Древних актов“ состоит из документов двух учреждений ВКЛ: четырёх актов книг гродского суда Инфлянтского княжества и одной книги Россиенского магдебургского суда. По виду документов книги Инфлянтского гродского суда (фонд № 1876; опись № 1 дела № 1-4) состоят из актов крепостных и поточных актов; декретов; поточных протоколов и протоколов допросов; судебного реестра дел. Крайние даты документов этих книг 1679-1694 гг.

Дело Россиенского магдебургского суда (фонд № 1876; опись № 1 дело № 5) представляет собой поточные протоколы этого суда. Крайние даты документов 1791-1792 гг.

Большая часть документов с XVII в. написаны на старобелорусском (древнерусском) и польском языках, но также имеются акты записанные на латинском и немецком языках. Кроме того, в одной актовой книге Инфлянтского гродского суда с 1692 г. сохранился текст присяги местных крестьян на латышском языке. Все документы с XVIII в. написаны на польском языке. При составлении описи № 1 фонда № 1876 были также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 1876 „Коллекция Древних актов“ имеется 5 единиц хранения, хронологические рамки которых 1679-1792 гг.

Отдел распространения информации

Старший палеограф

Александр Банюсевич